

Pohjoismaiden kolmannen sektorin suhde kansainvälisiin regiimeihin

ARTTU SAARINEN

Johdanto

Mentaalisten mallien muutokset käynnistyivät länsimaissa jo ennen konkreettisia sosiaalipoliitiikan järjestelmäuudistuksia. 1980-luvulla voimistuneeseen mentaalisten mallien muutokseen on liittynyt erityisesti markkinoiden merkityksen korostaminen. Vähittäistä muutosta on kuvattu useilla eri termeillä, kuten siirtymänä suunnittelualoudesta kilpailukyky-yhteiskuntaan (Heiskala 2006, 14).

Uudet mentaaliset mallit eivät ole kuitenkaan korostaneet ainoastaan markkinavoimien vahvuuksia. 1990-luvulle tultaessa alettiin kyseenalaistaa yhtä lailla markkinoiden toimintatapoja (ks. Bell 1992, 2–13). Voidaankin väittää, että kun 1980-luvun ideologisenä innovaationa oli uusliberaali talousajattelu, niin 1990-luvulle tultaessa ideologia ”pehmeni” ja muuntautui kommunitarismiksi (esim. Julkunen 2001, 50). Kommunitarismi korostaa sosiaalista vastuuta lähiyhteisöstä. Tätä vastuuta voidaan toteuttaa kolmannen sektorin organisaatioiden eli järjestöjen toiminnan kautta. Kolmannen sektorin toiminta on näin nähtävissä toisaalta vastavoimana valtiolle, mutta erityisesti markkinoille (Wolfe 1989, 86–94).¹

Tutkimuksellisesti kommunitarismien ja kolmannen sektorin välinen yhteys löytyy syrjäyt-

tämishypoteesista. Syrjäyttämishypoteesin mukaan vahva valtio heikentää kansalaisyhteiskunnan toimintaa (Tam 1998, 154). Hypoteesin tausta on väitteessä, että yhteisöllisyys sekä ihmisten keskinäinen huolenpito ja muut sosiaaliseen pääomaan liitettävissä olevat hyveet olisivat viime vuosikymmeninä vähentyneet länsimaissa ja erityisesti laajan julkisen vastuun hyvinvointivaltioissa (esim. Putnam 2000, 281–283; Rothstein 2002, 317). Empiirinen tutkimus ei kuitenkaan tue väitteitä, että hyvinvointivaltion laajuudella olisi negatiivista merkitystä sosiaalisen pääoman tai siihen liittyvän yhteisöllisen toiminnan määrään (esim. Hall 2002, 24–25; Putnam 2000, 281–282; Rothstein 2002). Huolimatta empiirisistä tosiasioista on kommunitaristinen ajattelu saanut suosiota (ks. Dahlberg 2005).

Mentaalisten mallien muutosten myötä kolmas sektori on siis nostettu poliittiselle agendalle myös pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa ja tämän myötä myös tehdyn tutkimuksen määrä on lisääntynyt (esim. Lundström & Wijkström 1995; Matthies 2006, 45). Tarkoituksena tässä artikkelissa on tuoda esille, että Pohjoismaat muodostavat oman regiimin kolmannen sektorin osalta ja että regiimin taustalla ovat tietyt institutionaaliset reunaehdot, kuten kulttuurin lukitusvuus. Artikkelin aineistona käytän aikaisempaa tutkimusta sekä kahta tilastollista tunnuslukua. Artikkelin sisältö muodostuu siten, että selvitän aluksi kolmannen sektorin laajuuden ja roolin selitysteorioiden sisältöä. Sitten tuon esille eri hyvinvointiregiimien tunnuspiirteitä sekä sitä, kuinka Pohjoismaat suhteutuvat muihin regiimeihin. Lopuksi teen johtopäätökset.

¹Järjestöjen muodostamaa yhteiskunnan osaa kutsutaan kolmanneksi sektoriksi. Käsite on lavea, mutta vakiintunut käyttöön suomalaisessa yhteiskunnassa, kun taas ulkomaisessa kirjallisuudessa käytetään yleisemmin termiä ”nonprofit sector”, joka tarkoittaa ei-kaupallista järjestäytyneitä sektoria (ks. Salamon & Anheier 1992, 125–128; Thomas 2004, 246).

Kolmannen sektorin roolin ja laajuuden selittäminen

Regiimijattelulla on ollut suuri merkitys vertailevalle hyvinvointivaltiotutkimukselle (Sivesind & Selle 2004, 3) ja samoin myös kolmannen sektorin kansainväliselle vertailulle. Kolmatta sektoria on totuttu käsittelemään neljän regiimin kautta: liberaalin, sosiaalidemokraattisen, korporatiivisen ja valtiokeskeisen (Salamon & Anheier 1998). Regiimien eroja voidaan tarkastella eri selitysteorioiden kautta. Seuraavaksi käsitellään kolmannen sektorin laajuutta ja roolia selittäviä kuutta teoriaa, jotka ovat 1) hajanaisuus-, 2) tarjonta-, 3) luottamus-, 4) hyvinvointivaltio-, 5) riippuvaisuus- ja 6) yhteiskunnallisen alkuperän teoria.

Hajanaisuusteorian mukaan kolmannen sektorin merkitys palveluiden tuottamisessa nähdään suurena, jos sekä markkinasektori että julkinen sektori epäonnistuvat (Salamon & al. 2000). Teorian mukaan kolmas sektori on maassa suuri, kun väestö on heterogeeninen, eli jos esimerkiksi yhtenäistä keskiluokkaa ei ole. Väestön hajanaisuuden vuoksi julkinen sektori ei pysty tyydyttämään kansalaisten tarpeita, jolloin tyydytystä lähdetään etsimään epäviralliselta sektorilta. (Salamon & Anheier 1998, 220; ks. myös Sivesind & Selle 2004, 8; Matsunaga & Yamauchi 2002.)

Tarjontateorian mukaan kolmas sektori on laajin siellä, missä ns. uskonnollinen kilvoittelu on laajaa. Mikäli uskonnollinen kilvoittelu on voimakasta, oletetaan myös yksityisten lahjoitusten osuukien olevan suuret ja näin kolmannelle sektorille tarjoutuu merkittävä rooli. Kolmas selitysmalli eli luottamusteoria taas väittää, että mikäli luottamus markkinoilla on suuri ja informaatio toimii sopimusosapuolten eli kansalaisten ja yritystoimijoiden välillä, on kolmannen sektorin osuus pieni. Mikäli sopimusosapuolten välillä ei ole luottamusta, kääntyvät kansalaiset pois markkinasektorilta kohti kolmannen sektorin tarjontaa. (Salamon & Anheier 1998, 222–223.)

Hyvinvointivaltioteorian mukaan mitä suurempi on hyvinvointivaltio, sen pienempi on kolmannen sektorin osuus. Teorian taustaoletuksena on, että mitä nopeampia ovat taloudellinen kehitys ja modernisaatio, sitä laajemmat ovat valtion hyvinvointijärjestelmät, mistä seuraa, että kolmas sektori on pieni. (Salamon & Anheier 1998, 223–224.) Näin teoriaa voidaan pitää yhtenä sovelluksena rakennefunktionalismista. Viides seli-

tysmalli eli riippuvaisuusteoria ottaa huomioon sen, että kolmas sektori epäonnistuu yleensä silloin, kun sillä ei ole riittävästi varoja omaan toimintaansa. Kasvaakseen järjestöjen täytyy lähen-tyä julkista sektoria, koska se on tärkeä rahoittaja, ja näin yhteistyö lisääntyy ja riippuvuussuhde voimistuu. (Salamon & al. 2000; Salamon & Anheier 1998, 224–225.)

Laajimpana ja tässä mielessä selityskykyisimpänä kolmatta sektoria hyvinvointivaltiollisena toimijana käsittelevänä teoriana on yhteiskunnallisen alkuperän teoria, joka painottaa, että tietyillä yksittäisillä muuttujilla, kuten sosiaalimenojen määrällä, ei voida selittää kolmannen sektorin kooka ja asemaa (ks. Lundström & Svedberg 2003, 219, 223, 225). Teoria kohdistaa huomion tiettyjen yksittäismuuttujien lisäksi myös laajoihin yhteiskunnallisiin aspekteihin eli lähinnä historiallisiin tekijöihin.

Yhteiskunnallisen alkuperän teoria tulee lähelle uusinstitutionaalisen teoriasuuntauksen käyttämää polkuriippuvuuden käsitettä, koska yhteiskunnallisen alkuperän teorian mukaan kolmannen sektorin asemaa selitettäessä täytyy yksittäisten muuttujien lisäksi lähteä etsimään selitettävyyttä maan historiallisista kehityspoluilta ja toimijoiden roolista. Se, millainen on kolmannen sektorin muutos ja millaisia palvelutuotantomuotoja maassa valitaan, on siis riippuvainen eri maiden kulttuurista (Salonen-Soulié 1993, 19). Esimerkiksi kun Pohjoismaissa valtion hyvinvointipalvelut ovat olleet laaja-alaisia, niin kolmas sektori on näin toiminut enemmän muilla sektoreilla, kuten kulttuurin ja vapaa-ajan sekä yleisemmän vaikuttamistoiminnan ympärillä, eikä kolmannelle sektorille jää palveluntuottamistehtäviä. (Salamon & Anheier 1998, 215, 226–231; Salamon & al. 2000, 15–20; ks. myös Henriksen & Bundesen 2004.)²

Näin ollen yhteiskunnallisen alkuperän teorian mukaisesti erilaisten kolmannen sektorin roolien taustalla sosiaali- ja terveyspalveluiden tuotannossa ovat laajat kulttuuriset tekijät. Esimerkiksi pohjoismaista kulttuuria ovat määrittämässä useat historialliset tekijät, kuten luterilaisuus. Luterilaisuus eroaa esimerkiksi katolilaisesta kult-

²*Pohjoismaista erottuu selvästi Islanti, jossa kolmannella sektorilla on huomattavan suuri palvelutuotantorooli sosiaali- ja terveydenhuollossa. Kaikkiaan Islannin järjestelmää onkin kuvattu pohjoismaisen ja liberaalin mallin sekoitukseksi. (Ólafsson 2003, 11–13.)*

tuurista siinä, että altruismin ja yhteisvastuun lisäksi julkiselle vallalle ajatellaan kuuluvan laaja sosiaalinen vastuu. Vastaavasti katolisissa maissa on perinteisesti painotettu enemmän lähiyhteisön kuten kirkon organisaatioiden merkitystä. (Ks. Knuuttila 1999, 31–32; Sivesind & Selle 2004; myös Bode 2003).

Kolmannen sektorin rooli eri regiimeissä

Eri kolmannen sektorin regimien eroja kuvailen kuviossa 1 käyttämällä apuna 17 esimerkkimaan osalta kahta tilastolukua (ks. myös Salamon & al. 2000; Salamon & Anheier 1998; Salamon & Sokolowski 2001). Kansainvälisissä vertailuissa sillä on merkitystä, miten kolmannen sektorin kooka mitataan, koska vaikka rooli voi olla pienekö sosiaali- ja terveydenhuollon palvelutuotannossa, niin silti kokonaisuudessaan kolmas sektori voi olla laaja. Seuraavaksi tarkastelen vapaaehtoisuuden ja palkkatyön suhdetta. Lähtökohtana tarkastelulle on, että mikäli palkkatyön osuus on suuri, voi kolmannella sektorilla väittää olevan suuri vastuu myös sosiaali- ja terveyspalveluiden tuotannossa (Salamon & Sokolowski 2001), koska kolmannen sektorin palkkatyö painottuu hyvinvointipalveluihin (Helander 1999, 4). Vapaaehtoistyövoiman suuri osuus kertoo taas laajemmin aktiivisesta kansalaisyhteiskunnasta.³

Kun tarkastellaan vapaaehtoisen työvoiman ja palkkatun työvoiman suhdetta kolmannella sektorilla, Pohjoismaat erottuvat muista siten, että palkkatun työvoiman osuus on pieni, mutta vapaaehtoistyövoiman osuus on suuri. Näin voidaan väittää kolmannen sektorin olevan aktiivinen myös Pohjoismaissa, vaikka palvelutuotannon osuus onkin keskimääräistä pienempi. Erityisesti terveyspalvelutuotannon osuus on ollut pieni, mutta toisaalta sosiaalisektorilla tietyissä erityispalveluissa järjestöillä on kautta hyvinvointivaltion historian ollut selkeä rooli (Lundström

³Toisaalta eri regimien maiden välillä on huomattavia eroja siinä, kuinka suuri osuus kolmannella sektorilla on terveydenhuollossa ja toisaalta sosiaalihuollossa. Valtaosassa tarkasteltavista maista sosiaalisektori on kolmannella sektorilla suurempi kuin terveydenhuolto. Myös Pohjoismaissa osuus on selvästi suurempi sosiaalisektorilla kuin terveydenhuollossa. Poikkeuksellisesti taas Yhdysvallat, Australia ja Alankomaat erottuvat terveydenhuollon suuren osuuden vuoksi. (Salamon & al. 1999, 15–24.)

& Svedberg 2003; Olsson & al. 2005; ks. myös Dahlberg 2005). Pohjoismaita keskenään verrattaessa vapaaehtoisen työvoiman osuus on suurin Ruotsissa, mutta palkkatun työvoiman osuus on taas pienempi kuin Suomessa ja Norjassa.

Korporatiivisen mallin maiden sisällä on suuri hajonta. Esimerkiksi Italian ja Alankomaiden kolmannen sektorin roolit ovat selkeästi erilaiset. Mallin maista juuri Alankomaat onkin poikkeavin, koska vapaaehtoisten ja palkkatun työvoiman osuus on erittäin suuri. Alankomaat tarjoaakin esimerkin siitä, kuinka omalaatuisella korporatiivisella järjestelmällä on pystytty luomaan universaalisti kattava hyvinvointivaltio (Brandsen & van de Donk 2005; Burger & al. 1997, 1–12, 26). Joissain hyvinvointivaltioluokituksissa Alankomaat on laskettu mukaan sosiaalidemokraattiseen regiimiin (Sivesind & Selle 2004, 7). Kuitenkin Alankomaat voidaan nähdä tietynlaisena vastakohtana Pohjoismaille, koska siellä kolmannen sektorin usein kirkkoon pohjautuvat järjestöt tuottavat merkittävämmän osan sosiaali-, terveys- ja myös koulutuspalveluista (Robbins 1990, 120).

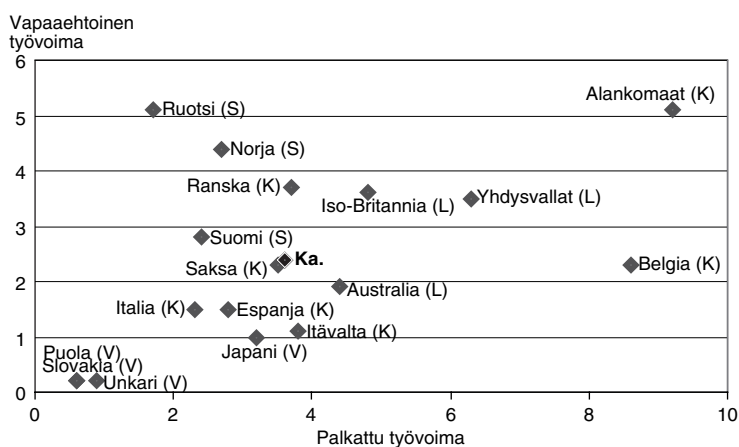
Liberaalin mallin maissa sekä palkkatyövoiman osuus että vapaaehtoistyövoiman osuus on suhteellisen suuri. Tosin Australia erottuu siten, että vapaaehtoistyövoiman osuus on vähäisempi. Vastaavasti valtiokeskeisen regiimin maissa on sekä pieni palkkatyön että vapaaehtoistoimijoiden osuus. Regiimiin kuuluvien transitiomaiden, kuten Puolan, pientä vapaaehtoistoiminnan osuutta voidaan osin selittää kommunismin kautta, koska ennen 1990-lukua kansalaisyhteiskunnan toimintaa rajoitettiin poikkeuksellisen voimakkaasti (ks. Leś & al. 2000, 1)⁴.

Johtopäätökset ja pohdinta

Eri regiimeissä kolmannen sektorin sosiaali- ja terveyspalvelurooli vaihtelee huomattavasti, kun mittareina käytetään palkkatun työvoiman ja vapaaehtoistyövoiman määrää. Kuitenkaan pieni sosiaali- ja terveyspalveluiden osuus ei merkitse

⁴1990-luvun aikana puolalaisen järjestösektorin ekspansio oli voimakas ja kolmas sektori on eurooppalaisessa kontekstissa erittäin suurissa muutoksissa. Samalla myös kolmannen sektorin ja hyvinvointivaltion suhde on vasta muotoutumassa. (Leś & al. 2000, 12–13.)

Kuvio 1. Kolmannen sektorin palkatun työvoiman ja vapaaehtoistoimijoiden suhde, työvoiman osuus prosentteina taloudellisesti aktiivisesta väestöstä, tiedot kerätty ko. maista vuosina 1995–2002

Suluissa olevat lyhenteet viittaavat regimijakoon: L = liberaali, S = sosiaalidemokraattinen, K = korporatiivinen ja V = valtiokeskeinen (Johns Hopkins University 2006).

Tilastot on kerätty eri vuosilta eri maista ja olen itse päätellyt keräysvuodet eri tietolähteistä tarkistamalla. Vertailussa ei ole mukana ns. epävirallista vapaaehtoistyötä eli työtä ilman organisaatiota, kuten talkootoimintaa (Salamon & Sokolowski 2001, 3), eikä myöskään uskonnollisten organisaatioiden tietoja. Kaikkiaan luvut ovat muutenkin voimakkaammin suuntaa antavia kuin ehdottomia faktoja jo pelkästään sen vuoksi, että kolmannen sektorin luokitteluperiaatteissa on maakohtaisia eroja.

pientä kolmatta sektoria kokonaisuutena, kuten Pohjoismaiden malli osoittaa.

Selkeimmin voimakas sosiaali- ja terveyspalvelurooli on näkyvissä korporatiivisen regimin ja liberaalin mallin maissa. Tosin jälkimmäisen regimin maissa sektorin suhde valtioon ei ole yhtä tiivis kuin korporatiivisen mallin maissa. Sosiaalidemokraattisen regimin maissa sosiaali- ja erityisesti terveyspalveluiden osuus kolmannen sektorin tuottamana on suhteellisen pieni. Vastaavasti valtiokeskeisen regimin maissa sektori on kokonaisuudessaan pieni. Taustana kehityseroille voidaan yhteiskunnallisen alkuperän teorian mukaisesti pitää kulttuurihistoriallisia tekijöitä. Erilaiset kulttuuriset tekijät merkitsevät (ks. Pfau-Effinger 2005), että eri regiimeissä valtion, perheen ja yksityisen sektorin, kuten kolmannen sektorin, rooleissa on eroja.

Markkinaehtoistuminen ja hallinnon hajauttaminen ovat olleet yhteinen kehityssuunta kaikissa länsimaissa (esim. Fraisse 2005; Ranci & al. 2005), mutta lopulta uusien ajattelutapojen

vaikutukset koskettavat eri tavoin eri maita, koska lähtökohdat vaihtelevat. Väitetään, että vähittäinen muutos merkitsee eri hyvinvointivaltioregiimien lähentymistä kolmannen sektorin osalta (Graefe 2004, 1). Näin ollen sosiaalidemokraattisen mallin maissa julkisen ja kolmannen sektorin yhteistyön voi olettaa lisääntyvän myös jatkossa palvelutuotannon osalta ja samalla julkinen ja kolmas sektori limittyvät yhä enemmän toisiinsa (myös Sivesind & al. 2002, 112). Toisaalta kansainvälisten paineiden eli Euroopan unionin asettamien talouspoliittisten reunaehtojen vuoksi Pohjoismaat lähentyvät yhdessä korporatiivisen mallin maiden kanssa liberaalia regimiä.⁵

⁵Euroopan unionin politiikassa järjestöt rinnastetaan yhä voimakkaammin yhdenveroisiksi yritysten kanssa ja tämä vaikuttaa nyt ja lähitulevaisuudessa kolmannen sektorin toimintamahdollisuuksiin (ks. yleishyödyllisyyteen ja sisämarkkinaidealiin liittyen Larsen & Taylor-Gooby 2004, 184; Pakaslahti 2002; Särkelä & al. 2005, 80, 83, 104).

TIIVISTELMÄ

Arttu Saarinen: Pohjoismaiden kolmannen sektorin subde kansainvälisiin regiimeihin

1980-luvulla mentaaliset mallit korostivat markkinavoimien vahvuuksia, mutta 1990-luvulle tultaessa alettiin osassa kritiikissä kyseenalaistaa myös markkinoiden toimintatapoja ja kommunitaristinen ajattelu sai lisää suosiota. Samalla kolmanteen sektoriin kohdistettiin lisääntyneitä paineita hyvinvointivaltiollisena toimijana muiden länsimaiden ohella myös Pohjoismaissa.

Kolmatta sektoria on käsitelty neljän regiimin kautta: liberaalin, sosiaalidemokraattisen, korporatiivisen ja valtiokeskeisen. Regiimien eroja voidaan tarkastella kuuden eri selitysteorian kautta. Laajimpana kolmannen sektorin roolia selittävänä teoriana on yhteiskunnallisen alkuperän teoria.

Tässä artikkelissa eri regiimien eroja kuvailtiin kahden tilastoluvun avulla. Lähtökohtana kuvailulle oli, että mikäli palkkatyön osuus on suuri, voi kolmannella sektorilla väittää olevan suuri vastuu sosiaali- ja terveyspalveluiden tuotannossa, koska kolmannen sekto-

rin palkkatyö painottuu hyvinvointipalveluihin. Vastaavasti vapaaehtoistyövoiman suuri osuus kertoo taas laajemmin aktiivisesta kansalaisyhteiskunnasta.

Tarkastelujen perusteella eri regiimeissä kolmannen sektorin sosiaali- ja terveyspalvelurooli vaihtelee huomattavasti. Suurin sosiaali- ja terveyspalvelutuotannon rooli kolmannella sektorilla on korporatiivisen ja liberaalin regiimin maissa. Sosiaalidemokraattisen eli pohjoismaisen regiimin maissa sosiaali- ja erityisesti terveyspalveluiden osuus kolmannen sektorin tuottamana on suhteellisen pieni, mutta kansalaisyhteiskunta on muuten aktiivinen. Vastaavasti valtiokeskeisen regiimin maissa palvelutuotanto on vähäistä ja kansalaisyhteiskunta passiivinen.

Taustana regiimien eroille voidaan yhteiskunnallisen alkuperän teorian mukaisesti pitää kulttuurihistoriallisia tekijöitä. Esimerkiksi Pohjoismaissa kolmannen sektorin palvelutuotantorooli on historiallisista tekijöistä johtuen pienehkö. Kuitenkin tärkein huomio on, että pieni kolmannen sektorin sosiaali- ja terveyspalveluiden osuus ei merkitse sitä, että kansalaisyhteiskunta olisi passiivinen.

KIRJALLISUUS

BELL, DANIEL: *Communitarianism and its Critics*.

Great Britain: Oxford University Press, 1993

BODE, INGO: *A New Agenda for European Charity: Catholic Welfare and Organizational Change in France and Germany*. Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations 14 (2003): 2, 205–224

BRANDSEN, TACO & VAN DE DONK, WIM: *The third sector and the policy process in the Netherlands: a study in invisible ink*. Third Sector European Policy Working Paper 8. Great Britain: The London School of Economics and Political Science, Centre for Civil Society & TSEP Network, 2005

BURGER, ARY & DEKKER, PAUL & VAN DER PLOEG, TYMEN & VAN VEEN, WINO: *Defining the Nonprofit Sector: The Netherlands*. Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project no 40. USA: The Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, 1997

DAHLBERG, LENA: *Interaction between Voluntary and Statutory Social Service Provision in Sweden: A Matter of Welfare Pluralism, Substitution or Complementarity?* Social Policy & Administration 39 (2005): 7, 740–763

FRAISSE, LAURENT: *The third sector and the policy process in France: The centralized horizontal third sector policy community faced with the reconfiguration of the state-centred republican model*. Third Sector European Policy Working Paper 7. Great Britain: The London School of Economics and Political Science, Centre for Civil Society & TSEP Network, 2005

GRAEFE, PETER: *Welfare Regimes and the Third Sector: Rendering Path Dependency Contingent?* Working Paper. Sixth International Conference of the

International Society for Third-Sector Research. Kanada: ISTR, 2004

HALL, PETER A.: *Great Britain: the Role of Government and the Distribution of Social Capital*. P. 21–57. In: Putnam, Robert D. (ed.): *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. USA: Oxford University Press, 2002

HEISKALA, RISTO: *Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros*. S. 14–42. Teoksessa: Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.): *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Tampere: Gaudeamus, 2006

HELANDER, VOITTO: *Kolmas sektori EU-maissa*. Julkaisuja 1999:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 1999

HENRIKSEN, LARS SKOV & BUNDESEN, PETER: *The Moving Frontier in Denmark: Voluntary-State Relationship since 1850*. Journal of Social Policy 33 (2004): 4, 606–625

JOHNS HOPKINS UNIVERSITY: *Tilastot*. <http://www.jhu.edu/%7Ecnp/compdata.html>. Tiedot kerätty 5.4.2006

JULKUNEN, RAIIJA: *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Jyväskylä: Vastapaino, 2001

KNUUTTILA, SIMO: *Eurooppa, kirkot ja aatteet*. S. 11–32. Teoksessa: Hallamaa, Jaana & Knuuttila, Simo & Kotiranta, Matti & Raunio, Antti (toim.): *Rahan teologia ja Euroopan kirkot. Lopun ajan sosiaalietiikka*. Helsinki: Atena Kustannus Oy, 1999

LARSEN, TRINE P. & TAYLOR-GOOPY, PETER: *New Risks at the EU Level. A Spillover from Open Market Policies*. P. 181–208. In: Taylor-Gooby, Peter (ed.): *New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State*. Great Britain: Oxford

- University Press, 2004
- LEŚ, EWA & NAŁĘXZ, SŁAWOMIR & WYGNAŃSKI, JAKUB: Defining the Nonprofit Sector: Poland. Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project no 36. USA: The Johns Hopkins University Institute for Civil Policy Studies, 2000
- LUNDSTRÖM, TOMMY & WIJKSTRÖM, FILIP: Defining the Nonprofit Sector: Sweden. Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project no 16. USA: The Johns Hopkins University Institute for Civil Policy Studies, 1995
- LUNDSTRÖM, TOMMY & SVEDBERG, LARS: The Voluntary Sector in a Social Democratic Welfare State – The Case of Sweden. *Journal of Social Policy* 32 (2003): 2, 217–238
- MATSUNAGA, YOSHIHO & YAMAUCHI, NAOTO: What determines the size of the nonprofit sector? A Cross-country Analysis of the Government Failure Theory and the Interdependence Theory. Working Paper. Fifth International Conference of the International Society for Third-Sector Research. Cape-town, South Africa: ISTR, 2002
- MATTHIES, AILA-LEENA: A Comparative Overview of the Nordic Research. P. 45–50. In: Matthies, Aila-Leena (ed.): *Nordic Civic Society Organisations and the Future of Welfare Services. A Model for Europe*. TemaNord 2006: 517. Sweden: Nordic Council of Ministers, 2006
- ÓLAFSSON, STEFÁN: Contemporary Icelanders – Scandinavian or American? *Scandinavian Review* 91 (2003): 1, 6–14
- OLSSON, LARS-ERIK & NORDFELDT, MARIE & LARSSON, OLA & KENDALL, JEREMY: The third sector and policy processes in Sweden: A centralized horizontal third sector policy community under strain. *Third Sector European Policy Working Paper 3*. Great Britain: The London School of Economics and Political Science, Centre for Civil Society & TSEP Network, 2005
- PAKASLAHTI, JOHANNES: Euroopan sosiaalisen mallin historia, nykyhetki ja tulevaisuus. S. 49–65. Teoksessa: Saari, Juho (toim.): *Euroopan sosiaalinen malli. Sosiaalipoliittinen näkökulma Euroopan integraatioon*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 2002
- PFAU-EFFINGER, BIRGIT: Culture and Welfare State Policies: Reflections on a Complex Interrelation. *Journal of Social Policy* 34 (2005): 1, 3–20
- PUTNAM, ROBERT D.: *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, 2000
- RANCI, COSTANZO & PELLEGRINO, MAURO & PAVOLINI, EMMANUELE: The third sector and the policy process in Italy: Between mutual accommodation and new forms of partnership. *Third Sector European Policy Working Paper 4*. Great Britain: The London School of Economics and Political Science, Centre for Civil Society & TSEP Network, 2005
- ROBBINS, DIANA: Voluntary organizations and the social state in the European community. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 1 (1990): 2, 98–128
- Rothstein, Bo: Sweden: Social Capital in the Social Democratic State. P. 289–331. In: Putnam, Robert D. (ed.): *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. USA: Oxford University Press, 2002
- SALAMON, LESTER M. & ANHEIER, HELMUT K.: Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 9 (1998): 3, 213–248
- SALAMON, LESTER M. & ANHEIER, HELMUT K.: In search of the non-profit sector. I: The question of definitions. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 3 (1992): 2, 125–152
- SALAMON, LESTER M. & ANHEIER, HELMUT K. & LIST, REGINA & TOEPLER, STEFAN & SOKOLOWSKI, WOJCIECH & ASSOCIATES: *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*. Comparative Nonprofit Sector Project. USA: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999
- SALAMON, LESTER M. & SOKOLOWSKI, WOJCIECH: Volunteering in Cross-National Perspective: Evidence from 24 Countries. Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project no 40. USA: The Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, 2001
- SALAMON, LESTER M. & SOKOLOWSKI, WOJCIECH & ANHEIER, HELMUT K.: Social Origins of Civil Society: An Overview. Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project no 38. USA: The Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, 2000
- SALONEN-SOULIÉ, ULLA: *Sosiaalipalvelut murroksessa – yksityistäminen Tanskassa*. Acta 24. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 1993
- SIVESIND KARL HENRIK & SELLE, PER: Is there a social democratic civil society regime in the welfare field? Working Paper. Sixth International Conference of the International Society for Third-Sector Research. Kanada: ISTR, 2004
- SIVESIND, KARL HENRIK & LORENTZEN, HÅKON & SELLE, PER & WOLLEBAEK, DAG: *The Voluntary Sector in Norway. Composition, Changes, and Causes*. Rapport 2. Norway: Institutt for samfunnsforskning, 2002
- SÄRKELÄ, RIITTA & VUORINEN, MARJA & PELTOSALMI, JUHA: Sosiaali- ja terveysjärjestöjen mahdollisuudet palveluiden ja tuen tuottamisessa. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 2005
- TAM, HENRY: *Communitarianism. A New Agenda for Politics and Citizenship*. Great Britain: Macmillan Press Ltd, 1998
- THOMAS, ANTONIO: The Rise of Social Cooperatives in Italy. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 15 (2004): 3, 243–263
- Wolfe, Alan: *Whose Keeper? Social Science and Moral Obligation*. USA: University of California Press, 1989.